

Възможности за постигане на регионален икономически растеж на община Благоевград

Методи Иванов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, бул. "Цар Освободител" 15

e-mail: ivanov.metodi@abv.bg

Абстракт: Целта на настоящия доклад е да бъдат представени възможностите за постигане на регионален икономически растеж на община Благоевград, като се направи моментна снимка на състоянието на развитие на общината и се идентифицират възможностите за постигането на регионален икономически растеж. В настоящата статия авторът ще направи опит да представи и изведе насоки с практико-приложен характер за икономическото развитие на град Благоевград и неговото превръщане в притегателен център за развитие на индустриални и логистични бази на територията на общината. Също така ще бъде представен и анализиран потенциалът за развитие на общината като иновационен център за създаването на университетски технопарк, чиито потенциал се крие във факта, че гр. Благоевград е университетски град и едновременно с това е притегателен център за младите и образовани лица от общината и областта. В статията ще бъде обърнато внимание и върху развитието на туризма в общината, имайки предвид че туризма се възприема като приоритетен отрасъл за Република България, ще бъде обърнато нужното внимание и върху предизвикателствата за развитие на туристическата инфраструктура, което допълнително ще допринесе за постигане на регионален икономически растеж и превръщането на общинския и областен център в „двигател“ за постигане на балансирано интегрирано развитие в региона.

Ключови думи: регионален икономически растеж, иновационен център, регионално развитие, университетски технопарк

Въведение

Местоположението на страната ни трябва да се оценява като стратегическо на континента, особено на Балканския полуостров, тъй като през територията на страната ни преминават 5 трансевропейски транспортни коридори, в сравнение с нашите съседни страни през територията на Румъния и Гърция са 3, Сърбия и Македония – 2, Турция – от 1. И поради месторазположението на столицата ни, която притежава предимствата на централен транспортно-разпределителен възел за реализиране на значителна добавена стойност от транзитен трафик, в подобна ситуация на територията на страната ни е още един град, а именно Пловдив. А и както е определено в Националната концепция за пространствено развитие „политиката за пространствено развитие следва да се насочи към формиране на транспортно-разпределителни и обслужващи центрове с наднационални и национални функции“, където са посочени и градовете с най-големи предимства, а именно Пловдив, Варна, Бургас, Велико Търново, Русе, Видин, Силистра и Благоевград. Първостепенно значение за развитието на Югозападна България разбира се има град София, който ще продължава да доминира над средните градове от 3-то ниво Благоевград, Перник, Кюстендил, до известна степен Кюстендил и особено Перник са социално-икономически по обвързани със столица поради непосредствената си близост. Определено средният град Благоевград заслужава допълнително и специално стимулиране, за да може да премине по значение към 2-ро йерархично ниво и с което да се създаде възможност да организира по-успешно територията на най-отдалечените южни части на България, тъй като, ако успее Благоевград да премине в градовете от второ йерархично ниво, то несъмнено това ще подпомогне развитието на градовете от областта, като Петрич, Сандански, Гоце Делчев, които биха имали реални възможности да бъдат центрове от 3-то йерархично ниво и да играят ролята на балансатори на областния център. Определено трябва да отбележим важното значение на град Благоевград и неговото стимулиране за превръщането му в център от ниво 2 особено поради местоположението му в югозападната периферна територия, където липсват големи градове, и където превръщането на този град в регионален притегателен център ще съдейства за „активизиране на транспортните коридори и урбанистичните оси на развитие“¹. Изпълнението на подобна цел на симулиране на развитието на град Благоевград за преминаването му в по горно йерархично ниво предполага насочването на проекти в зони за активизиране на икономическите дейности на територията на община Благоевград, респективно град Благоевград. Като имаме предвид, че една от главните меридиални оси по направление север-юг е Видин-Враца-София-Благоевград-Кулата, която е част от общоевропейски транспортен коридор №4 и продължаващото изграждане на автомагистрала Струма, с което вече може да кажем, че се подобри значително връзката на столицата с града център на юг, а именно Благоевград, от където като ефект би следвало да очакваме съживяване и обновяване на територията на община Благоевград предвид на повишаването на достъпността ѝ.

Област Благоевград се нарежда на шесто място от областите в страната с брой на населението над 300 хил. души, като нея са София (столица), Пловдив и Варна, където живее общо една трета от населението на България, на четвърта

¹ Национална концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025г., София, 2012г., достъпна на <http://www.bgregio.eu/media/files/Programirane%20&%20ocenka/Programirane%202014-2020/NKPR%20projekt.pdf> към 31.07.2016г.

позиция по брой на населението се нарежда област Бургас с население от 413 хил. души, а непосредствено след нея се нареждат областите Стара Загора с население от 330 хил. души и Благоевград с население от 320 хил. души. По изведените данни от последното преброяване прави впечатление, че най-нисък е дялът на възрастното население в областите София (столица) - 16.1%, Благоевград - 16.6% следвани от Варна и Бургас - съответно 16.8 и 16.7%. По отношение и на показателя население в трудоспособна възраст областите Благоевград и Смолян се нареждат на второ място с по 64.7%, а на първо място разбира се е област София град с 66.5%. Докато най-нисък е дялът на населението в над трудоспособна възраст в област Благоевград и град София - по 20.4%. Възпроизводството на трудоспособното население също е с негативни тенденции, като коефициентът на демографско заместване е най-висок в областите Кърджали (97), Благоевград (94) и Сливен (84).

1. Науката, като двигател на съвременната икономика.

Потвърждение на разбирането, че научните изследвания, технологичното развитие и иновациите са двигател на съвременната икономика в модерните общества е наличието на разработената Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020г. В тази посока инструментите за провеждане на политиката за научните изследвания и иновациите са насочени към национални тематични програми в приоритетните области и секторните програми, които да се разработват съвместно с органите на централната изпълнителна власт - министерства и агенции. В тази посока се предвижда подпомагане на научни комплекси в приоритетните направления и специфични механизми за провеждане на научни изследвания за неотложно възникнали потребности. Приема се, че иновациите са най-доброто средство за възстановяване на българската икономика и справяне с предизвикателствата пред обществото и още повече надежди се възлагат на обстоятелството, че за излизането от финансово-икономическата криза са необходими експортно-ориентирани иновативни предприятия. Поддържането на стабилна фискална и макроикономическа позиция на страната ще позволи да се подобри средата за иновативни експортни предприятия чрез въвеждането на устойчива и модерна държавна иновационна политика. Основната стратегическа цел на страната в тази област е развитие на конкурентна индустриална база и модерна иновативна инфраструктура за превръщане на българската икономика в икономика на знанието, базирана на устойчив растеж, с възможности за посрещане предизвикателствата на глобализацията се свят. Иновационният потенциал на икономика ще се повиши чрез технологично обновяване и повишаване на производителността, повишаване на броя на заетите във високотехнологичните отрасли, нарастване на износа на високотехнологичните продукти и привличане на инвестиции в технологични отрасли. Създаването на високопроизводителна индустриална база и модерна иновативна инфраструктура е възможно само чрез стимулиране на иновативната активност и научните изследвания. Една от оперативните цели в тази насока, свързана с развитието на националното пространство е изграждане на подходяща инфраструктура – научна и иновационна – инкубатори (поне по един във всяка област), изследователски центрове за върхови технологии, центрове за технологичен трансфер, технологични паркове.

В представения проект на Закона за иновациите² ще се създаде възможност за уреждане на обществените отношения, свързани с националните приоритети в областта на иновациите, както ще бъдат обособени условията за реализация на държавната иновационна политика, ще се представят стимулите за иновации и не на последно място ще бъде заложено създаването на фонд за иновации. Чрез изготвянето на съвременна нормативна база ще може да се гарантира устойчивост на политиките по отношение на иновациите, както и ще бъде въведена съвременна организация и управление на иновационните процеси между всички субекти на националната иновационна система. В тази посока интерес представлява за отделните населени места особено за университетските центрове, какъвто е и Благоевград разпределението на звената за развитие на научни изследвания и иновации върху националната територия, които ще са разположени в центровете от първо, второ и трето ниво по модела на „умерения полицентризъм“. Предвижда се новообразуваните звена да се причисляват към държавните висши учебни заведения, Българска академия на науките, Селскостопанска академия, както и към специализираните аграрни институти с опитните си станции и полета. По отношение на бъдещото развитие на Благоевград трябва да отбележим, че на територията на града са ситуирани два университета, а именно Югозападен университет „Неофит Рилски“ и Американски университет в България, които подготвят около 20 000 студента и осъществяват разнообразни дейности в образователната сфера. Югозападният университет „Неофит Рилски“ е държавен университет, който предлага обучение на български и английски език в 67 бакалавърски, 86 магистърски програми и 43 научни специалности (докторски програми). В университета има повече от 800 преподаватели- професори, доценти, доктори на науките и асистенти, които осигуряват съвременно обучение в областта на научноизследователската, художественотворческата и спортната дейности в духа на българските образователни и научни традиции и европейски стандарти. Американският университет – Благоевград (АУБ) е основан през 1991 със съдействието на правителството на Република България и правителството на Съединените американски щати с цел да образова граждани, способни да посрещнат предизвикателствата на прехода в Югоизточна Европа и да изградят общества, формирани върху принципите на демокрацията, частната стопанска инициатива, гражданската отговорност и толерантност към различните култури. Определено трябва да отбележим, че продължава тенденцията Американският университет в България да води всички български университети по отношение на заетостта на завършилите и доходите, които те печелят. Характерно за университета е, че следва традиционния американски модел на

² Закон за иновациите (проект) достъпен на <http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/vop/innovation.pdf>

образование, като обучението се отличава с индивидуално отношение чрез сформиранието на малки групи (средно 23 студента в час), създава се възможност за близък контакт с преподавателите. В допълнение за повечето от половината студенти, които завършват Американски университет в България е характерно да излизат с две специалности. В университета работят 79 преподавателя от 15 държави, разчита се и на тясното сътрудничество с университети, както в България, така и в чужбина.

Определено за постигането на регионален икономически растеж усилията на местната власт трябва да бъдат насочени към подпомагане и сътрудничество, както със ситуираните университети на територията на общината, така и към взаимодействие с изградени клъстери като ситуираният в Благоевград клъстер „Мехатроника и автоматизация“, обединяващ високотехнологични фирми, работещи в областта на машиностроенето, хардуера и софтуера от София, Благоевград, Велинград и Враца, институти на БАН, университетски звена на Технически университет-София. Това от своя страна показва, че в общините София, Габрово, Русе, Силистра, Пловдив, Стара Загора и Благоевград успешно могат да се развият клъстери в областта на микроелектрониката и индустриалните цифрови системи, които от своя страна с помощта на местната власт могат да поставят основата на изграждането на университетски технопарк и/или „технологичен парк“ и/или „иновативен клъстер“ и/или „бизнес инкубатор за иновативни предприятия“. Съгласно проекта на Закон за иновациите „иновативен клъстер“ е „групиране на независими предприятия – иновативни новоучредени предприятия, малки, средни и големи предприятия, както и изследователски организации – работещи в определен отрасъл и район и имащи за цел да стимулират иновативна дейност чрез насърчаването на интензивни взаимодействия, споделяне на умения и обмен на знания и мнения и допринасящи ефективно за осъществяването на технологичен трансфер, работа в мрежа и разпространение на информация между предприятията в клъстера³“. Под термина „технологичен парк“ би следвало да се разбира „институционално обособено пространство, което създава благоприятни условия за разработване, внедряване и пазарна реализация на модерни технологии и научно-приложни разработки чрез обединените усилия на научни, изследователски и образователни институции, високотехнологични предприятия, частни предприемачи и инвеститори, държавата и местните власти“. Докато „бизнес инкубатор за иновативни предприятия“ трябва да представлява „структура/институция, предоставяща услуги по бизнес инкубиране на регионално равнище (NUTS 2, 3 и 4), която е инфраструктурно обособена и разполага с необходимите ресурси и капацитет за предоставяне на интегрирана подкрепа на стартиращи иновативни предприятия, като дейностите/услугите по бизнес инкубиране могат да включват предоставяне на помещения за ползване от предприятията за определен период от време при гъвкави схеми за наемане, осигуряване на базови офис услуги и оборудване, консултантски, информационни, обучителни и други специализирани услуги, необходими за развитие и укрепване на предприятията в началната фаза на тяхното развитие“.

2. Възможности за развитие на община Благоевград

В Стратегията за развитие на община Благоевград, която е фокусирана върху изпълнението на три макроикономически проекта, чиято реализацията според авторите на стратегията ще доведе до устойчив растеж и повишаване на заетостта в региона прави впечатление, че един от трите макро проекта е свързан със възможността за създаването и превръщането на град Благоевград в „Балкански университетски център“ като според авторите е необходимо в новия програмен период 2014-2020г. да се заложи и изпълни проект за „изграждането на университетски комплекси с общежития от световен клас (campus)“, в чийто предели да бъдат изградени и оборудвани библиотеки, научно-изследователски лаборатории, университетски клиники и лаборатории с акцент логопедия и кинезитерапия. Чрез изпълнението на такъв проект се цели допълнително привличане и задържане на млади хора в Благоевград, което ще доведе до допълнителен приток на популацията от една страна, а самият проект ще създаде работни места за местната общност, от друга. Разчита се, че изпълнението на един такъв мега-проект ще има и допълнителен мултипликативен ефект, тъй като един типичен университетски град ще притежава изключителна културна индустрия, която допълнително ще продължава да се развива около неговата студентска общност, в допълнение ще има достъп до добре квалифицирана работна ръка, и може да стане център на иновативни компании, които работят със самите университети и мрежата на завършилите студенти. По-скоро реалистично необходимо изглежда изпълнението на заложените на второ място макро проект, който е свързан с изграждането на единен Международен Интер Експо Център, който да служи за хъб на трансгранични бизнес дейности и като физическа локация, в която предприемачи и фирми от трите страни и не само да намерят партньори, да изложат продуктите си, да организират конференции и да обменят информация. Според авторите на стратегията изпълнението на този проект ще генерира значителни агломерационни икономии, тъй като самото позициониране на центъра ще промотира изграждането на хоризонтални (секторни) и вертикални (по веригата на доставчика) транс-гранични и международни бизнес мрежи, които ще улеснят информационния поток относно търсенето и предлагането на услуги и продукти през границите и ще доведат до повишаване на нивото на бизнес активност и откриването на нови работни места. Третият стратегически проект, е обвързан с изграждането на логистичен транспортен център на терените – общинска собственост, прилежащи към магистрала Струма, който включва складове, митнически терминали, оборудвани паркинги, заведения за хранене и настаняване и т.н. Като изключително много се разчита, че при проектирането и изграждането на логистичния център ще бъдат използвани най-новите технологии за автоматизирана оптимизация на транспортния поток (както на изходите от

³ Виж в раздел Допълнителни разпоредби в проекта на Закона за иновациите достъпен на <http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/vop/innovation.pdf>

магистралата, така и между самите сгради и съоръжения на комплекса), което да позволи на центъра, в рамките на този проект, да бъде само началната инфраструктурна рамка на значително по-мощен комплекс, допълван органично от частни инвестиции. Основната цел на проекта е привличането на външни инвестиции и допълнителен трафик, чрез изграждане на пълна готовност на територията да приеме подобни инвестиции с минимални разходи (като време) и максимални икономии (като вече изградена инфраструктура). Възможните ползи от проекта са както директни (повишен трафик и работни места по време на изграждането на инфраструктурата), така и индиректни – повишена бизнес активност, подобрени условия за правене на бизнес, привлечени чуждестранни инвестиции, нови работни места.

Като допълнителен довод за бъдеща евентуална подкрепа за проект за изграждането на логистичен транспортен център на терените - общинска собственост, прилежащи към магистрала Струма, може да бъде факта, че община Благоевград е гранична община и освен преките ползи за населението на общината и областта, която е с население от около 320 000 души, то новоизградения логистичен център би могъл да обслужва населението на Източния планов регион на Р.Македония. Източния планов регион обхваща територията по поречието на река Брегалница и заема 14% от територията на Р. Македония като в региона са включени 11 общини, а именно общините Берово, Винаца, Делчево, Зърновци, Карбинци, Кочани, Македонска Каменица, Пехчево, Пробищип, Чешиново-Облешево, Щип. Населението на региона по данни от последното преброяване от 2002г. е около 190 000 души. Като имаме предвид близостта на община Благоевград, както и възможностите за изграждане на логистичен транспортен център на територията на общината, както и бъдещото доизграждане на автомагистрала Струма, то определено можем да кажем, че превръщането на община Благоевград в логистичен център по транспортен коридор № 4 има своите положителни страни. На първо място чрез изграждането на логистичен център на територията на общината ще се създаде възможност да се разтовари столицата от допълнително изграждане на логистични бази на територията ѝ, и едновременно с това самото изграждане ще бъде икономически по изгодно да бъде локализирано на територията на погранична община с Р.Македония, тъй като ще бъде създадена възможност и за обслужването ѝ чрез ГКПП „Станке Лесичково“. От друга страна по направление на паневропейски транспортен коридор № 4 преминаващ през територията на България (Видин–Враца–София–Благоевград–Кулата) би могло да се мисли за разтоварване на столицата и облекчаването ѝ чрез изграждането на две логистични бази, от които едната да бъде във Враца, която да обслужва София и Северна България по отношение на навлизането на стоки от Видин, а другата да бъде в Благоевград и да обслужва София и Южна България за навлизащите товари през ГКПП „Кулата“. По този начин би следвало да се разтовари столицата от една страна, от друга страна ще се стимулира развитието на средните градове Враца и Благоевград.

Навлизащите и на нашия пазар нови търговски европейските компании отдавна са се убедили, че външното логистично обслужване е по-изгодно от вътрешнофирмената логистика, тъй като логистичните разходи са съществен елемент от себестойността на стоките, снижаването им дава конкурентно предимство на фирмите, които ползват професионални доставчици на логистични услуги. С течение на времето и за да могат да устоят на ценовата конкуренция, както и да поддържат високо качество по веригата на своите доставки, ще наблюдаваме, как голяма част от български фирми ще бъдат принудени да приемат нови решения, както и да се съобразят с тенденциите и да потърсят услугите на професионален логистичен доставчик. Разбира се, за целта трябва да бъде изградена прилежащата и жизнено необходима логистична инфраструктура, която към настоящият момент можем да кажем, че е меко казано на незадоволително ниво особено по отношение на факта, че сме паднали в класацията на 72 място през 2016г⁴. в сравнение с 55 място през 2007г.⁵, когато Световната банка стартира новия индекс за развитие на логистиката, чрез който тя измерва логистичната инфраструктура и средата за търговия в страните. Чрез въвеждането на този глобален индекс се цели идеята да се покаже в кои страни е сравнително лесно да се търгува поради развитата логистична инфраструктура и къде логистичните услуги са по-трудно достъпни или не са достатъчно благонадеждни по оценка на клиентите. В направеното пилотното измерване през 2007г. са включени 150 страни, като в съдържателен план индекса се измерва в 7 категории, а всяка една от категориите е оценена по скалата от 1 (най-лошо) до 5 (най-добре). Определените категориите, чрез които Световната банка измерва индекса за развитие на логистиката са на първо място е поставено измерването на ефективността и ефикасността на процеса на освобождаване на пратки и товари от митници и други гранични контролни органи, на следващо второ място се измерва качество на транспортната и ИТ инфраструктура и логистика. На трета категория отразява достъпността и наличността на куриерски и логистични услуги, а четвъртата категория определя компетентността на служителите, заети в местната логистика (напр. транспортни оператори, митнически служители). Петата категория измерва предоставената възможност за проследяване на пратките, на следващо място се измерва нивото на местните логистични разходи (напр. за транспорт, разтоварване, складиране и пр.). И на седмо място е категорията отразява спазването на сроковете при доставка на пратките на посочената дестинация. Според изследването на Световната банка, базирано на получените резултати от индекса през 2007г., са направени следните изводи, а именно страните, които се характеризират с най-предвидими, ефективни и утвърдени логистични процедури за осъществяване на търговия имат по-голяма вероятност да напреднат в технологичното си развитие, в икономическата либерализация и да получат по-голям достъп до международните пазари. И обратно в страните, в които разходите за логистика като цяло са по-високи, пропускат много от възможностите, които ни предоставя глобализацията като най-големите разходи, които правят компаниите не са свързани с такси за транспорт, разтоварване, доставка, складиране, нито дори таксите на посредниците, а най-вече с осигуряването на предвидимост на обслужването и качеството на услугите и в тази връзка за всяка една

⁴ <http://ipi.worldbank.org/international/global/2016>

⁵ <http://ipi.worldbank.org/international/global/2007>

отделна компания най-важният момент е дали, тя ще може да разчита на веригата на доставки и дали стоките ще пристигнат на време. Както вече споменахме за 2016г. България е на 72 място с общ резултат 2,81 точки от възможни 5. По компоненти на индекса най-добре се представя в категорията „спазване на срокове от куриерските фирми“ с 3,31, а най-зле в „качество на транспортната и ИТ инфраструктура“ с 2,35 и „ефективност на процеса на освобождаване от митници“ 2,40. Прави впечатление, че в сравнение с 2007г. сме изостанали по посочените показатели. Всички страни членки на Европейския съюз ни изпреварват дори Литва, която 2007г. е била след нас сега 2016г. е на 29 позиция.

Заклучение

За бъде постигнато развитие на динамична и конкурентоспособна икономика, която да бъде основана на знанието, на първо място трябва да бъдат насочени усилията на местните власти за развитие на местната икономика чрез използване на местния потенциал. А това от своя страна включва подпомагане на развитието на изследователски дейности от страна на висшите учебни заведения на територията на общината, насърчаване на технологичното развитие и иновациите в общината. В тази посока общината би трябвало да положи значителни усилия да подсури допълнителни стимули за създаване на научно-приложни продукти в съвместна работа на прилежащите висши учебни заведения със стопанските субекти (фирмите), да се опита да привлече високотехнологични производства чрез икономическо стимулиране за стопанските субекти като бъдат дадени и едновременно с това преференции за изграждане на високотехнологични звена и предприятия. За да бъде осъществена ефективна подкрепа за развитие на изследователска и развойна дейност от страна на стопанските субекти /частния сектор/ е необходимо да бъде извършен допълнителен анализ, чрез които да се систематизират и обобщат нуждите, проблемите и възможностите за подкрепа от страна на общината по отношение на развитието на представителите от частния сектор. И тук е мястото, където трябва да бъде направен анализ от страна на представителите на академичната общност, експерти, представители на общината за изготвянето на план за оползотворяване на възможностите, които предоставя преминаването на паневропейски транспортен коридор № 4, както и да бъдат оценени практическите възможности за изграждането на логистична зона в землището на община Благоевград. След като бъде направен този анализ трябва да се премине към разработването на специална общинска програма за насърчаване и подкрепа за развитието на предприятията на територията на общината, в тази посока дори може да бъде създаден общински фонд за подкрепа на предприятия въвеждащи иновации, в който да се събират средства от местни данъци и такси. Жизнено необходимо постоянната информираност от страна на бизнеса по отношение на общински инициативи и програми, а това налага общината да се обръща „с поглед към бизнеса“ особено по отношение на намаляването на административните процедури и ускореното преминаване при регистриране, строителство и стартиране на дейността на фирмата и най-вече да оказва съдействие за изграждане на необходимата инфраструктура. В това число можем да включим и действия от страна на общината към подпомагане на мрежи от предприятия (бизнес мрежи), работещи в близки сфери и по-специално в сферата на хранително-вкусовата, шивашката, селскостопанската промишленост, като основа за създаване на клъстери.

Литература:

1. Национална концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025г., София, 2012г. достъпна на <http://www.bgregio.eu/media/files/Programirane%20&%20ocena/Programirane%202014-2020/NKPR%20proekt.pdf> към 31.07.2016г.
2. Проект на Закона за иновациите достъпен на <http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/vop/inovation.pdf> към 31.07.2016г.
3. Класация на световната банка по Индекс на логистичната производителност достъпна на <http://lpi.worldbank.org/international/global/2016> към 31.07.2016г.
4. Класация на световната банка по Индекс на логистичната производителност достъпна на <http://lpi.worldbank.org/international/global/2007> към 31.07.2016г.
5. Общински план за развитие на община Благоевград 2014-2020г., Благоевград, 2013г., достъпен на <http://www.blgmun.com/calendar269/2014-2020.html> към 31.07.2016г.
6. Актуализирана стратегия по заетостта на Република България 2013-2020г., София, 2013г., достъпна на <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=858> към 31.07.2016г.